

سیری بر نحوه‌ی شکل‌گیری هویت و تربیت جنسی در کودکان پیش‌دبستانی

فرزانه ابراهیمی

کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی، آموزگار مرکز اختلالات یادگیری رهگشا، آموزش و پرورش ناحیه ۲ شیراز،
farzanehebrahimi289@gmail.com

مریم قاسمی

دکترای روانشناسی تربیتی، مدیر مرکز اختلالات یادگیری رهگشا، آموزش و پرورش ناحیه ۲ شیراز
ghasemimaryam538@gmail.com

ناهید کیوان‌منش

کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی، معاون مرکز اختلالات یادگیری رهگشا، آموزش و پرورش ناحیه ۲ شیراز

زهرا فتوت

کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، کارشناس آموزش ابتدایی آموزش و پرورش ناحیه ۲ شیراز

چکیده

هویت یک مفهوم کلیدی است که برای رفاه و سلامت روانی کودک محسوب می‌گردد که نقش حیاتی در کنترل زندگی و مدیریت تجارب فرد ایفا می‌نماید. ویژگی‌های عصر کنونی این‌چنین ایجاب می‌کند که والدین و مربیان با توجه به مقتضیات سنی و زمانی راهکارهای مناسب ارائه دهند. هویت جنسی کودکان در هر کدام از برهه‌های زمانی متفاوت است و آگاهی والدین و مربیان و مشاوران از این سیر تشکیل شدن هویت می‌تواند به کودکان کمک کننده باشد. سه مرحله متمایز در رشد هویت جنسی عبارت‌اند از: هویت جنسی، ثبات جنسی و استواری جنسی تربیت جنسی باید در یک برنامه‌ریزی زمان‌بندی شده، متناسب با مقتضیات سنی و به پیروی از عقل و مبتنی بر شناخت نیازها و قابلیت‌های فراگیران صورت گیرد. عدم توجه به شرایط سنی، ذهنی و فکری در هر مرحله از رشد و طرح شتاب‌زده مسائل جنسی می‌تواند آسیب‌زا باشد و ناهنجاری‌هایی را باعث شود که با فلسفه تربیت و رشد ناسازگار باشد. ایجاد عادات مطلوب جنسی، پاسخ‌های در خور فهم و مناسب به سئوالات جنسی کودکان کمک به شکل‌گیری هویت جنسی سالم کودک و پیشگیری از بیداری جنسی پیش از موعد اعم نکاتی است که باید در تربیت جنسی کودکان پیش‌دبستانی مد نظر قرار گیرد. مقاله حاضر نگاهی گذرا به شکل‌گیری هویت و تربیت جنسی در دوره پیش‌دبستانی، به تصویر می‌کشد و رهنمودهایی برای مشاوران و والدین به منظور شناخت هویت و تربیت جنسی دوره پیش‌دبستانی ارائه می‌دهد.

کلمات کلیدی: هویت جنسی، تربیت جنسی، دوره پیش‌دبستانی

تربیت جنسی از جنبه‌های ظریف و پر لغزش تربیت است (زندوانیان، ۱۳۸۹) به زبان ساده تربیت جنسی عبارت است از تمامی اطلاعاتی که از دوران اولیه زندگی انسان در جهت رشد متعادل و مناسب غریزه جنسی ارائه می‌گردد. تربیت جنسی مجموعه‌ای از آموزش‌ها و ایجاد موقعیت‌ها و زمینه‌سازی‌هایی است که فرد را با هدایت و تعدیل غریزه آشنا می‌کند و با فراهم کردن زمینه‌های رشد شخصیت اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی او را از انحراف و لغزش جنسی مصون می‌دارد (hosseini, 2015). آموزش جنسی اشاره به تعلیم اطلاعات مربوط به سلامت و بهداشت جنسی، رفتارهای جنسی و اثرات آن‌ها بر سلامت جنسی فرد دارد که ممکن است توسط مدارس یا کلاس‌های آموزشی مرتبط تعلیم داده شود که این آموزش‌ها با فرهنگ، ارزش‌ها سن و تجربه جنسی شرکت‌کنندگان مناسبت دارد (fernandes, 2015) البته تربیت جنسی یکی از دشوارترین و حساس‌ترین تربیت‌ها بوده که اندک اشتباه و غفلتی در آن ممکن است باعث گمراهی کودکان شود (Carkuff, 2007) سال‌های پیش از دبستان (۳ تا ۶ سال)، دوره‌ای بسیار مهم است چرا که شخصیت، نگرش، آگاهی و رفتارهای کودک در این دوره تکوین یافته و شکل می‌گیرد (Kurtuncu, 2015) یکی از موضوعات مورد کنجکاوی در این سنین مسائل جنسی است لذا جایگاه و اهمیت آموزش در این زمان از هر زمان دیگری بیشتر دیده می‌شود (Calisandemir, 2008) با این حال به جهت آداب و رسوم خرافی که باب اسلامی ندارد و حجب و حیا نامیده می‌شود از پرداختن به آن سرباز زده شده و در فرهنگ ایرانی خانواده‌ها و نظام تربیتی حاضر به قبول این مسئولیت به طور کامل نمی‌شوند (Shirazi, 2015).

هویت جنسی مفهومی است که فرد از خود به عنوان زن یا مرد دارد. در واقع، تصویری که هر فرد از زن یا مرد بودن خود دارد و برداشت او از این که زن یا مرد چگونه است هویت او را می‌سازد. کسب هویت جنسی از سوی کودکان نشانی از بروز نوعی خودآگاهی در مورد جنسیت است و هر چه این خودآگاهی عمیق‌تر باشد، کودک ادراک دقیق‌تری در باب تشخیص جنسی و ثبات جنسی خود خواهد داشت و یکی از مسائلی که پدر و مادر در شکل‌گیری آن نقش موثری دارند، هویت جنسی است. شکل‌گیری هویت در اوایل کودکی مفهوم پیچیده‌ای است که طی تجارب، فعالیت‌ها و روابط با دیگران، به عهده گرفتن مسئولیت‌ها و باید و نبایدهای محیط شکل می‌گیرد (Brooker & Woodhead, 2008). قبل از مدرسه اغلب کودکان در مورد این که چه کسی هستند و نقش آنان در خانه، مراکز پیش‌دبستانی و در میان همسالگان چیست، تصوراتی دارند. نحوه رفتار والدین و مربیان به شکل‌گیری حسی از هویت در این دوران کمک می‌نماید. در خلال شکل‌گیری هویت کیفیت محیط اجتماعی، اهمیت بسزایی دارد (Raburu, 2015). در خلال رشد هویت کودک توجه به زمینه و بافت اجتماعی که در آن پرورش می‌یابد، بسیار مهم است. این بافت متشکل از ساختار خانواده، شرایط و مختصات فرهنگی، اقتصادی و سیاسی می‌باشد از بدو تولد تا نوجوانی و حتی پس از آن بشر در معرض تغییر و تحول می‌باشد و با انواع عوامل محیطی مواجه می‌شود که بر او تأثیر می‌گذارد (Penninton, 2004). در رابطه با نحوه کسب هویت جنسی در کودکان، نظریه‌ها و رویکردهای متفاوتی وجود دارد که از آن جمله می‌توان به دو رویکرد شناختی و طرحواره جنسی اشاره کرد (مبردی و همکاران، ۱۳۹۶). هدف از این پژوهش بررسی سیری بر نحوه‌ی شکل‌گیری هویت و تربیت جنسی در کودکان پیش‌دبستانی می‌باشد.

رویکرد شناختی کلبرگ در مورد هویت جنسی

اورنس کلبرگ معتقد است که درک کودکان از جنسیت، همانند درک آن‌ها از جهان فیزیکی تحول می‌یابد (۱۹۹۶ و ۱۹۶۹، به نقل از بورک لند، ۱۹۸۹). طبق نظر کلبرگ دانش فرد از مدل رشد شناختی پیازه پیروی می‌کند. وی بر این اساس معتقد است که

کودکان تا قبل از مرحله عملیات عینی (حدود ۷ سالگی) درک دقیقی از جنسیت و هویت جنسیتی ندارند. در طول سال‌های پیش از دبستان، کودکان دانش فراوانی در مورد مفهوم جنسیت کسب می‌کنند. در ابتدا آن‌ها می‌فهمند که افراد به دو گونه مؤنث و مذکر تقسیم می‌شوند و خود را جزء یکی از این دو گروه محسوب می‌کنند. در این مرحله شناسایی خود به عنوان زن یا مرد مبتنی بر دانش مربوط به دستگاه تناسلی، نیست بلکه این تشخیص و تمایز بیشتر بر پایه نشانه‌های ظاهری همانند لباس یا نوع رفتارهای زنانه و مردانه است.

کودکان، پیش از دبستان به توانایی تشخیص جنسیت دست می‌یابند (منظور از تشخیص جنسیت، آگاهی کودک از دختر یا پسر بودن است). تشخیص جنسیت خود در طول دوران پیش‌دبستانی و اوایل دبستان به عنوان عامل مهم در ادراک خود و دیگران به حساب می‌آید (Newman, Newman, 1997). کلبرگ همچنین معتقد است که درک پایداری جنسی پیش‌نیاز اکتساب نقش‌های اجتماعی است، هر چند بسیاری از نقش‌های جنسی قبل از رسیدن به پایداری جنسی کسب می‌شود.

نظریه طرحواره جنسی

اساس نظریه طرحواره جنسی مبتنی بر مفاهیم رویکرد پردازشگری اطلاعات است (بم، ۱۹۸۹، به نقل از سامانی، ۱۳۸۰). طرحواره سازه‌ای شناختی مربوط به تعدادی تداعی است که راهنمای پردازش محتواهای رفتاری خاص است. این نظریه به چگونگی پردازش اطلاعات مربوط به جنسیت و سازماندهی این اطلاعات اشاره دارد. طبق نظر مارتین و همکاران (۱۹۹۰)، به نقل از سامانی، (۱۳۸۰) جنسیت خصیصه‌ای بارز و مشاهده‌پذیر در جهان کودک است که هم به خود او و هم به دیگران مربوط است. به همین سبب این طرحواره ابتدا به وسیله مشاهده کردن به وجود می‌آید. کودکان معمولاً از طرحواره جنسی برای ارزشیابی میزان رفتارها برای خود استفاده می‌کنند. به طور مثال آیا این رفتار (فوتبال بازی کردن) مناسب یک پسر است؟ پس از آنکه کودکان به این پرسش‌ها به صورت مثبت پاسخ دهند، به اکتساب اطلاعات بیشتری پیرامون آن رفتار می‌پردازند (قواعد فوتبال چیست؟ چگونه باید توپ را به دیگری پاس داد؟ و مانند آن). بدین ترتیب است که طرحواره کودکان برای کسب رفتارهای مناسب جنس خود، بهتر از طرحواره رفتارهای نامناسب جنس خود رشد می‌کند. با این توصیف کودکان می‌آموزند که کدام رفتارها برای کدام جنس مناسب است و کدام دسته از رفتارها و فعالیت‌ها متناسب با جنسیت او هستند و کدامیک مناسب جنسیت او نیستند (لوی و کارتر، ۱۹۸۹، بم، ۱۹۸۹، به نقل از سامانی، ۱۳۸۰).

بدین ترتیب با مقایسه‌ی دو رویکرد نظریه‌ی طرحواره جنسیتی می‌توان نتیجه گرفت که در نظریه شناختی، فرآیند تحول هویت جنسیتی از فرآیند تحول شناختی تبعیت می‌کند و بر مبنای این موضوع کودکان نقش‌های جنسیتی خود را اکتساب می‌کنند؛ اما در نظریه طرحواره جنسیتی، آنچه زمینه‌ساز اکتساب هویت جنسیتی است هنجارهای اجتماعی و طرحواره‌هایی است که فرهنگ و جامعه برای فرد مناسب تشخیص می‌دهد. در این دیدگاه، مجموعه‌ای از طرحواره‌ها هویت جنسی فرد را تشکیل می‌دهند.

رشد پایداری جنسی

منظور از پایداری جنسی این است که جنسیت، علی‌رغم تغییرات فیزیکی و ظاهری، دگرگون نمی‌گردد و کماکان ثابت باقی می‌ماند. از جمله نخستین مطالعات پیرامون فرآیند تحول ثبات جنسی بر اساس رویکرد شناختی کلبرگ تحقیقات دیورایز (۱۹۶۹)،

به نقل از سامانی، (۱۳۸۰) است. وی در این مطالعه چنین گزارشی می‌دهد که کودکان سه ساله معتقدند که وقتی پسر رفتار جنس مخالف را انجام می‌دهد یا لباس‌های جنس مخالف خود را می‌پوشد، جنسیت او تغییر می‌کند. بدین معنا که چنانچه پسر بچه‌ای لباس دخترانه بپوشد یا بازی‌های دخترانه انجام دهد، واقعاً دختر می‌شود به طور مثال ممکن است یک پسر بچه سه ساله بگوید: "من عروسک بازی نمی‌کنم، چون دختر می‌شوم". از نظر این کودک، پوشیدن لباس جنس مخالف یا انجام رفتار جنس مخالف پدیده‌ای انتقال‌دهنده برای تغییر جنسیت است (Bjorklund, 1989). این موضوع را می‌توان بر اساس رویکرد شناختی و بر مبنای مراحل رشد شناختی تشریح کرد. بدین ترتیب که کودکان سه ساله در مرحله رشد شناختی عملیاتی قرار دارند و اساساً تغییر و تفسیر آن‌ها از پدیده‌ها بر پایه مطالب و وقایع عینی صورت می‌گیرد.

تحول هویت جنسی

اسلابی و فری (۱۹۷۵)، به نقل از سامانی، (۱۳۸۰) در تحقیق خود که منجر به تأیید نظر کلبرگ در مراحل رشد هویت جنسی نیز شد، به سه مرحله متفاوت در جریان تحول هویت جنسی اشاره می‌کنند. این مراحل عبارت‌اند از هویت جنسی، ثبات جنسی و استواری جنسی. اسلابی و فری در توضیح هر یک از این مراحل این‌گونه ادامه می‌دهند که هویت جنسی در واقع توانایی کودک در تشخیص و شناسایی خود و دیگران به عنوان دختر یا پسر است. چنانچه در این مرحله از دختر بچه‌ای در مورد نوع جنسیت خود یا دوستش (هم‌جنس یا جنس مخالف) سؤال شود، به پرسش‌ها پاسخ صحیح خواهد داد. مرحله دوم یعنی ثبات جنسی به دانش کودک در مورد باقی ماندن جنسیت علی‌رغم گذشت زمان اشاره دارد. در این مرحله کودک می‌فهمد که با گذشت زمان جنسیت او تغییر نمی‌کند. پسر بچه‌ها در این مرحله معتقدند که وقتی بزرگ شوند پدر می‌شوند و دخترها معتقدند که مادر می‌شوند. در مرحله سوم یعنی استواری جنسی، کودک به این اعتقاد دست می‌یابد که با وجود تغییرات ظاهری در لباس یا رفتار، جنسیت همچنان باقی خواهد ماند. در این مرحله چنانچه از پسر بچه‌ای سؤال شود اگر لباس دخترانه بپوشی، پسری یا دختری؟ خواهد گفت پسر و یا این که از دختر بچه‌ای پرسیده شود اگر تفنگ بازی کنی دختری یا پسر؟ جواب خواهد داد دختر.

اسلابی و فری در این باره معتقدند به نوعی همبستگی و رابطه میان سن و رشد ثبات جنسی هستند. این دو محقق معتقدند که توالی فرآیند تحول ثبات جنسی ثابت است و به ترتیب ابتدا کودک به هویت جنسی، سپس ثبات و در آخرین مرحله به استواری جنسی دست می‌یابد. محققان دیگری از جمله اتون و ون برگن (۱۹۸۱)، سربین و همکاران (۱۹۹۳) و روبلا و همکاران (۱۹۸۱) نیز این توالی را تأیید کرده‌اند و همگی معتقدند که هویت جنسی به طور تقریبی، در حدود سن ۲/۵ سالگی، ثبات جنسی در حدود ۴ تا ۵ سالگی، و استواری جنسی در سنین ۶ تا ۷ سالگی رخ می‌دهد. مونر و همکاران (۱۹۸۴) نیز در بررسی کودکان برزیلی، کنیایی و نیپالی به همین نتیجه رسیدند. اتون و ون برگن (۱۹۸۱) معتقدند که کودک در درک پایداری جنسی در جریان رشد هویت جنسی ابتدا در مورد خودش و سپس در مورد کودکان هم‌جنس و در آخر در مورد همسالان جنس مخالف به این ادراک دست می‌یابد (سامانی، ۱۳۸۰).

تربیت جنسی در دوره پیش دبستانی

شاید بزرگ‌ترین نگرانی والدین و خانواده‌ها در مورد تربیت کودکان این است که در مورد مسائل جنسی چه چیزی باید به کودکان گفت و چه چیزی را نباید به آنان گفت و چه زمانی در مورد این مسائل با آن‌ها صحبت کرد و چگونه می‌توان رفتار جنسی کودکان را هدایت کرد. ویژگی‌های عصر کنونی اهمیت تربیت جنسی کودکان را دو برابر ساخته است. ضرورت این امر این است که کودکان امروزی مکرراً در معرض پیام‌های جنسی فیلم‌ها، تبلیغات، برنامه‌ها و نمایش‌های تلویزیونی قرار دارند لذا کودکان به راهنمایی‌هایی نیاز دارند تا بتوانند این پیام‌های نامفهوم جنسی را برای آن‌ها روشن کند (حسینی، ۱۳۹۱).

تربیت جنسی امری تدریجی و مرحله به مرحله است که باید بر اساس ویژگی‌های کودکان و نوجوانان صورت می‌گیرد. استعدادها هیچ انسانی جز بر اساس توانایی‌هایش و جز با حرکت تدریجی، در جهت کمال مطلق شکوفا نمی‌شود (ابوطالبی، ۱۳۸۳). جالب است که شیرخوارگان از دوازده ماهگی تمایل خود را به اسباب‌بازی‌هایشان نشان می‌دهند. این گرایش‌های ذاتی در تعامل با رفتارهای افراد خانواده و به طور کلی فرهنگ، زمینه را برای دوره‌های مهم در رشد جنسیت یعنی دوره پیش از دبستان فراهم می‌کند؛ زیرا در این دوران کودکان شروع به درک این مطلب می‌کنند که پسر یا دختر و یا مرد و زن بودن به چه معناست. علاوه بر یادگیری تفاوت‌های جسمانی، کودکان در سه سالگی بسیاری از تصورات قالبی فرهنگی مرتبط با جنسیت را از طریق باورها و رفتارهای والدین و مربیان، تلویزیون، قصه‌ها و بازی یاد می‌گیرند. همچنین در این دوره تفاوت‌های جنسیتی در بازی‌ها به گونه‌ای آشکارتر ظهور می‌کنند یعنی وقتی به آن‌ها حق انتخاب داده می‌شود شدیداً ترجیح می‌دهند که با هم‌جنس خود بازی کنند (حسینی، ۱۳۹۱).

مهم‌ترین موضوعاتی که باید در تربیت جنسی کودکان پیش‌دبستانی رعایت شود عبارت‌اند از: ۱- ایجاد عادات مطلوب جنسی و یا در واقع پیشگیری از عادات نامطلوب جنسی ۲- پاسخ‌های متناسب و در خور فهم به سؤالات جنسی کودکان ۳- کمک به شکل‌گیری هویت جنسی متناسب با جنسیت کودک ۴- پیشگیری از بیداری جنسی پیش از موقع.

۱- ایجاد عادات مطلوب جنسی

نقش شکل‌گیری عادات مناسب آن قدر مهم است که بسیاری از مربیان و فیلسوفان اسلامی و غیر اسلامی تربیت را شکل‌گیری عادات تعریف کرده‌اند. احساس خصوصیات اخلاقی و عادات شخصی در ۵ ساله اول زندگی تکوین می‌یابد. اگر بخواهیم همچون بسیاری از روانکوان، تمام مسائل زندگی بزرگسالی را به دوران کودکی ربط دهیم، نباید از اهمیت این دوران و شکل‌گیری عادات مناسب در آینده فرد غافل شویم. نقش اصلی تربیت جنسی در دوران کودکی و ایجاد عادات مناسب به عهده پدر و مادر است. در این زمینه والدین باید خود آموزش‌هایی لازم و روشن تربیت را بیاموزند و به آن‌ها کمک شود تا برای پاسخگویی به سؤالات جنسی و زیستی از طریق رجوع به کتب مناسب و متون مذهبی آمادگی یابند. باید دانست که آموزش زودرس، شتاب‌زده و ناشیانه مسائل جنسی به کودکان همان اندازه آسیب‌زا است که اگر این آموزش‌ها با تأخیر، پنهان‌سازی و یا نادیده گرفتن همراه باشد. بر پدر و مادر است که در طول مدت رشد و طی ماه‌ها، هفته‌ها و سال‌ها، در پیشامدها و شرایط خاص، متناسب با رشد کودک، از طریق آموزش، اتخاذ مواضع، نشان دادن کار و برنامه، عادات جنسی مناسب در کودکان ایجاد نمایند (فرمی‌هنی‌فراهانی، ۱۳۸۷).

۲- پاسخ به سؤالات جنسی کودکان

سؤالات جنسی کودکان یک امر طبیعی است و هرگز طفلی را نمی‌توان به خاطر این سؤالات مورد تحقیر و سرزنش قرارداد. نوع سؤالات کودکان معمولاً در رابطه با آفرینش خود، در مورد کیفیت پیدایش و در مورد کیفیت به دنیا آمدن خود است. سؤالاتی از قبیل «مرا از کجا آوردی؟» «نوزاد از کجا می‌آید؟» «من کجا بودم؟» این سؤالات نشان‌دهنده انحراف جنسی نیست؛ بلکه حاکی از کنجکاوی، جلب توجه و وقت گذراندن است. سن ۳ تا ۴ سالگی سن سؤال و جواب است و سؤالات جنسی اغلب از این سن شروع می‌شود. در پاسخ به این سؤالات باید همواره این نکته را توجه داشت که روند آموزشی کودکان باید تدریجی باشد و نباید همه جزئیات را یک‌باره در اختیار او قرارداد. باید پاسخ به سؤالات آن‌ها کوتاه و ساده باشد. برای ارضای کنجکاوی این بچه‌ها باید حداکثر به دو یا سه جمله قناعت کرد. گاهی هم پیدا کردن منشأ کنجکاوی کودک نیز مفید است، آیا در تلویزیون چیزی دیده است؟ آیا معلمش حامله است؟ آیا دوستش چیزی گفته؟ دانستن منشأ کنجکاوی کار پاسخ‌دهنده را آسان‌تر خواهد کرد. در سن ۴-۳ سالگی کودکان اصرار به محرمانه نگه‌داشتن بدن خود دارند و نمی‌خواهند لخت و عریان شوند و از این که دیگران او را ببینند، احساس شرم می‌کنند. ضروری است والدین نیز این حالت را تقویت کنند تا به بی‌پروایی جنسی به ویژه در سنین بالاتر کشیده نشوند. در سن ۶-۵ سالگی فعالیت هورمون‌های جنسی کم است؛ در سن ۷ سالگی، پسران نسبت به دختران ابراز علاقه می‌کنند؛ اما این ابراز علاقه جنبه‌ی دوستی دارد نه جنسی، بنابراین جای نگرانی نیست ولی دلیلی ندارد که بستر آن‌ها از هم جدا نشود.

در پاسخ به سؤالات جنسی کودکان موارد زیر را باید مد نظر قرارداد: ۱- باید به خاطر داشت که آموزش در این زمینه باید تدریجی باشد و لازم نیست همه جزئیات را یکجا در اختیار او قرارداد. در واقع از شرح و بسط بی‌مورد باید پرهیز کرد. ۲- از دروغ گفتن در پاسخ‌ها خودداری کنیم، مثلاً «این که ما تو را خریدیم» این‌گونه پاسخ‌ها باعث می‌شود وقتی کودک کمی بزرگ‌تر شد و به پاسخ اشتباه والدین پی برد، از آن‌ها سلب اعتماد کند. ۳- پاسخ‌ها درست بوده و با خرافات همراه نباشد. ۴- پاسخ به سؤالات با زبان ساده و قابل‌فهم صورت بگیرد، به گونه‌ای که با منطق کودک سازگار باشد. بهتر است برای این کار از روش‌های غیرمستقیم استفاده شود. در روش غیرمستقیم از طریق مثال و قیاس مانند نگهداری حیوانات در خانه، تولید گل و گیاه، ذکر داستان‌ها، استفاده از فرصت‌ها (مثل زایمان و...) این آموزش‌ها ارائه می‌شود. از جمله فواید این روش می‌توان به درک بیشتر کودک از مسائل جنسی و ارضاء حس کنجکاوی جنسی کودک اشاره کرد.

۵- قانع کننده باشد. ۶- متناسب با سن و درک کودک باشد ۷- پاسخ‌ها همراه با شوخی کلامی، مسخره کردن و کنایه نباشد. ۸- شیوه بیان به گونه‌ای باشد که اعتماد کودک جلب شود و او احساس کند که مطالب منطبق با واقعیت است. ۹- والدین باید بر خود تسلط داشته باشند و از نگرانی و شرم دستپاچه شوند. ۱۰- اگر احساس کردند که هنگام گفتگو با فرزند چیزی را اشتباه گفته‌اند، به اشتباه خود اقرار کنند و ضمن اصلاح آن و بیان کنند که اطلاعات من درباره آن موضوع کم بود. الان که درباره آن مطالعه کردم واقعیت موضوع چنین است (فرمی‌ه‌نی فراهانی، ۱۳۸۷).

۳- کمک به شکل‌گیری هویت جنسی

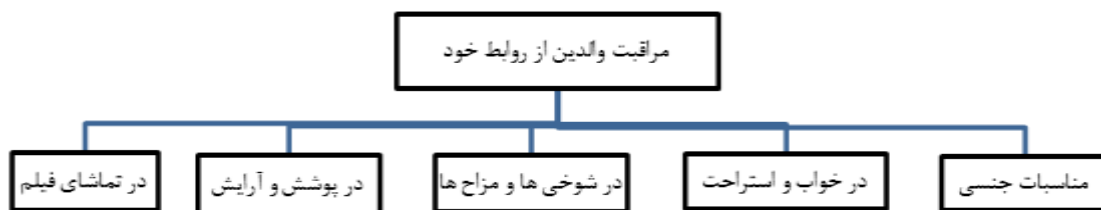

در رابطه با جنسیت، چه ما درباره آن با فرزندانمان صحبت کنیم یا نه باید بدانیم روند غیررسمی آموزش جنسیتی از همان لحظه تولد ایجاد شده است. نحوی برخورد والدین با فرزندان خود، نوع اسباب‌بازی‌ها، تماشای تلویزیون، بازی با همسالان و موارد شبیه به این پیام‌هایی را به کودک در مورد هویت و نقش جنسی خود انتقال می‌دهند. یکی از مسائلی که پدر و مادر در شکل‌گیری آن نقش مؤثر دارند هویت جنسی است. هویت جنسی مفهومی است که فرد از خود به عنوان یک مرد یا زن دارد. در واقع هر فرد تصویری که نسبت به زن یا مرد بودن خود دارد و احساس و برداشت او نسبت به این که زن یا مرد چگونه است، هویت او را می‌سازد. در حقیقت هویت جنسی، با نقش جنسی ارتباط نزدیک دارد. مرد و زن هر کدام نقشی دارند این هنجارهای جامعه است که مشخص می‌کند زن و یا مرد، در چه کارهایی مجاز و چه کارهایی غیرمجاز هستند؛ در این رابطه والدین نیز نقش الگویی دارند، باید احترام به زن را به نوجوان پسر آموخت؛ همزمان با آن احترام به مرد را نیز باید به دختران آموخت. در بعضی خانواده‌ها که مادر سالاری در خانواده حاکم است گاهی رفتارهای نامناسبی را نسبت به مرد (پدر) خانواده می‌توان مشاهده کرد در نتیجه دختر رفتار غیرمحترمانه نسبت به جنس مرد پیدا می‌کند و در زندگی مشترک او تأثیر سوئی خواهد داشت (فرمیپنی فراهانی، ۱۳۸۷).

۴- پیشگیری از بیداری جنسی پیش از موقع

نباید از پیش رسی بیداری جنسی کودکان استقبال کرد. این سخن بدان معنا نیست که بخواهیم کودک از اعضای وجودی خود ناآگاه باشد؛ بلکه غرض این است که در او بیداری و به دنبال آن هوس و اشتهاهایی پدید نیآوریم (قائمی، ۱۳۷۸). بیداری نابهنگام میل جنسی سبب اشتغال فکری کودک و توجه او به اموری در برنامه زندگی او می‌شود که پیش‌بینی نشده است. او در دنیایی است که باید با کسب آگاهی‌ها، فنون و مهارت‌ها، خود را آماده زندگی و سازگاری با طبیعت و جامعه سازد و باید ابتدا مقدمات لازم برای زندگی از قبیل خواندن، نوشتن، حساب کردن، جهان‌شناسی، انسان‌شناسی، خداشناسی را به دست آورد سپس با این مسئله آشنا شود. بررسی‌های علمی نشان داده‌اند که بیداری نابهنگام جنسی، زمینه‌ساز بروز پاره‌ای از هوس‌های نادرست، عادات نامناسب و چون حالت خود ارضایی، قرار دادن خود در معرض سوءاستفاده‌های جنسی است (اوحدی، ۱۳۸۰). جلوگیری از احساس جنسی دو جنبه اساسی دارد. جنبه اول، مراقبت‌هایی است که والدین باید در رابطه با خود داشته باشند و جنبه دوم مراقبت‌هایی که در رابطه با فرزندان خود باید پیش بگیرند.

الف) مراقبت والدین در رابطه با خود: مراقبت‌هایی که والدین در زمینه تربیت جنسی قبل از بلوغ باید در رابطه با خود داشته باشند تا بیداری نابهنگام جنسی صورت نگیرد، متعددند؛ در واقع پدران و مادرانی که خواستار داشتن فرزند سالم در بُعد جسمانی، روانی و اجتماعی هستند، لازم است مراقبت‌هایی را در روابط خود نگاهی گذرا بر تربیت جنسی در مقاطع مختلف تحصیلی به عمل آورند که اهم آن در نمودار فوق آمده است (فرمیپنی فراهانی، ۱۳۸۷).

ب) مراقبت والدین در رابطه با فرزندان

مادر در حین شستشو نباید زیاد به دست کاری کودک بپردازد و در سن سه یا چهار سالگی، وظیفه استحمام پسران باید بر عهده پدر باشد. از سن ۳ سالگی به بعد باید لباس کودک به نوعی حاکی از جنسیت او باشد، لباس های او چسبان و تنگ نباشد. لباس های زیر زبر نباشد زیرا باعث تحریک و خارش بدن او می شود. بهتر آن است که بازی ها در حضور والدین و در معرض دید آنان باشد، بازی های افراد بالغ با کودکان به ویژه در رابطه با جنس مخالف باید زیر نظر و تحت مراقبت باشد. باید کودک را عادت داد که تا خسته نشده، وارد بستر نشود. صبح ها پس از بیداری در تخت خواب نماند، به پشت بخوابد، دست ها از پتو بیرون باشد که لحاظ این امور نوعی مصون سازی او از وسوسه ها است. ضروری است به کودک تفهیم شود که درست نیست که او بدن خود را دست کاری کند و یا دیگران حق ندارند به بدن او دست بزنند. نوازش ها مادران با کودکان خردسال باید تحت ضابطه باشد (فرمیپنی فراهانی، ۱۳۸۷).

بحث و نتیجه گیری

در دوران پیش از دبستان کودکان می توانند به تشخیص جنسیت دست یابند. این توانایی می تواند به شکل گیری ادراک خود (self-perception) و دیگران کمک نماید (نیومن و نیومن، ۱۹۹۷). مطابق نظریه طرحواره جنسیتی، هنجارها و کلیشه های رفتاری و اجتماعی منجر به تشخیص و تمیز جنسی می گردد (سامانی و خیر، ۱۳۸۰).

بررسی مراحل تحول هویت جنسی در کودکان نشان می دهد که با بالا رفتن سن کودک ثبات جنسی در او شکل می گیرد به عبارت دیگر توالی فرآیند تحول ثبات جنسی ثابت است و به ترتیب کودک به هویت جنسی، ثبات و در مرحله آخر به استدلال های جنسی می رسد (اسلابی و فری، ۱۹۷۵). الگوهای تحول شناختی هویت جنسی یاد شده در مورد کودکان ایرانی نیز صدق می کند؛ بنابراین نوعی الگوی مشخص برای تحول جنسیتی کودکان مطابق با الگوی تحول شناختی آنها وجود دارد. به این ترتیب در ۳ تا ۴ سالگی به هویت جنسی دست می یابند و در سن ۴ تا ۶ سالگی موفق به کسب ثبات جنسی در مرحله آخر که سن ۶ تا ۷ سالگی قرار دارند، به مرحله استواری جنسی دست می یابند (سامانی و خیر، ۱۳۸۰).

در خلال شکل گیری هویت کودک، باید به تربیت جنسی کودک توجه نمود. تربیت جنسی فرآیندی مرحله ای و تکاملی است که باید بر اساس ویژگی های کودکان انجام شود (فرمیپنی فراهانی، ۱۳۸۷). نحوه برخورد والدین با فرزند خود، نوع اسباب بازی ها، تماشای تلویزیون، بازی با همسالان و موارد شبیه به این پیام هایی را به کودک در مورد هویت و نقش جنسی خود انتقال می دهند. در این میان پدر و مادر در شکل گیری « هویت جنسی » نقش الگویی بسزایی دارند. یکی از موارد تربیتی مهم در این زمینه که والدین باید به آن توجه نمایند آموختن احترام به زن به پسران و احترام به مرد به دختران می باشد نکته مهم دیگر در تربیت جنسی تلاش در جهت پیشگیری از بیداری جنسی پیش از موقع می باشد و به منظور تحقق این امر والدین لازم است مراقبت هایی در رابطه با خود و همچنین در رابطه با فرزندان خود به عمل آورند. سایر نکات مهمی که در تربیت جنسی در دوره پیش دبستانی باید مورد توجه قرار گیرد عبارتند از ایجاد عادت های مطلوب جنسی، دادن پاسخ مناسب و در خور فهم کودکان به پرسش های جنسی آنها می باشد و در نهایت باید گفت که شکل گیری و تکامل هویت جنسی و تربیت جنسی کودک باید متناسب با مراحل

تحولی و جنسیت کودک صورت پذیرد و آموزش‌های که خارج از چارچوب تحولی کودک باشد، فاقد اثر و گاه آسیب‌زننده خواهد بود. در این زمینه بالا بردن اطلاعات والدین و مربیان جهت برخورد مناسب با کودکان برای شکل‌گیری هویت جنسی و تربیت جنسی کودک از طریق رسانه‌های اجتماعی و گروهی، مطالعه، شرکت در کارگاه‌های آموزشی تربیت جنسی توسط مسئولین آموزش و پرورش و متولیان اجتماعی پیشنهاد می‌گردد.

منابع

- ابوطالبی، مهدی (۱۳۸۳). تربیت دینی. قم: مرکز انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- اوحدی، بهنام (۱۳۸۰). **تمایلات و رفتارهای جنسی انسان**. تهران: ناشر مؤلف، چاپ دوم.
- زندوانیان، احمد و شمشادی، صادق (۱۳۸۹). ابعاد و مراحل تربیت جنسی دختران و زنان از نظر اسلام. **دو فصلنامه بانوان شیعه**، سال هفتم، شماره ۳۰، صص ۱۱-۳۱.
- سامانی، سیامک، خیر، محمد (۱۳۸۰). بررسی فرآیند تحول مراحل مختلف هویت جنسی در کودکان ۲ تا ۷ سال. **مجله روانشناسی و علوم تربیتی**. سال سی و یک، شماره ۲، صص ۱۷۳-۱۵۲.
- فرمیپنی فراهانی، محسن (۱۳۸۷). نگاهی گذرا بر تربیت جنسی در مقاطع مختلف تحصیلی. **فصلنامه سلامت روان**. سال اول. شماره اول.
- قائم‌ی، علی (۱۳۷۸). **خانواده و فرزندان در دوره ابتدایی**. کتاب سوم آموزش خانواده. تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان.
- حسینی، شهلا (۱۳۹۱). **تربیت جنسی کودکان پیش از دبستان (۳ تا ۶ سال)**. یزد: دانشگاه آزاد اسلامی یزد.
- مبردی، کتابیون، حسن‌پور پورازغدی، سیده بتول، امیری فراهانی، لیلا (۱۳۹۶). **آگاهی و نگرش والدین نسبت به تربیت جنسی کودکان پیش‌دبستانی**، نشریه پرستاری ایران، دوره ۳۰، شماره ۱۰۶، تیرماه، صص ۳۵-۴۵.
- Brooker, L. i Woodhead, M. (2008): *Developing Positive Identities, Early Childhood in Focus 3*, The Open University, Millon Kynes, United Kingdom.
- Bjorklund D.F(1989). *Childrens Thinking: Developmental function & Individual Ddiferenxes*. Brooks/cole Ccompany. (USA).
- Marvian Hosseini M. [Children and adolescents and sex education]. Razavi University of Islamic Sciences. 2015. Persian
- Nagpal AN, Fernandes C. Attitude of parents toward sex education. *The Int J Indian Psychol*. 2015;2(4):38-43.The Ontario Curriculum, Grades 1–8: Health and Physical Education,|| by Ontario Ministry of Education. 2015; p. 38.
- Pennington, D. (2004): *Osnove socijalne psihologije*, Zavod za udžbenike, Beograd.

Truax CB, Carkhuff R. Toward effective counseling and psychotherapy: Training and practice: Transaction Publishers; 2007.

Kurtuncu M, Akhan LU, Tanir IM, Yildiz H. The Sexual Development and Education of

Preschool Children: Knowledge and Opinions from Doctors and Nurses. Sexuality and disability. 2015; 33(2):207-21.

Çalisandemir F, Bencik S, Artan I. Sexual education of children: an overview from the past to present. Egitim ve Bilim. 2008; 33(150):14.

Shirazi A, Gheltash A, Izadi Sh: [Role of the family in sex education and sexual trauma from the perspective of the affected girls]. Proceeding of 9th National Congress of Illumination holy

thoughts, Family and sexual education. Mashhad, Iran; 2015. P. 361-78. Persian.

Newman. P.R, Newman. B.M. (1997). Childhood and Adolescence. Boorks/cole. USA.

Archive of SID